

Ольжич 1994: Ольжич О. Незнаному воякові : заповідане живим. – К.: Дніпро, 1994. – 431с.

Селіванова: Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля – К, 2006. – 716 с.

Gomeniuk Olena. Motherland concept in works of Ukrainian neo-classical poets: linguistic aspect and the aspect of cultural studies

The article is devoted to the analysis of "motherland concepts", in Yurij Klen's and Oleh Olzhych' linguistic world. In this article are set the basic nomens of concept, his semantics, and basic structures of tropes which incarnates whole idea of given concept.

Key words: linguistics, cultural studies, concept, linguallly-conceptual picture of world, conceptual sense, nomen.

УДК 811. 161. 2 (091)

Любов Струганець (Тернопіль)

**ЗАСАДИ НОРМУВАННЯ ЛЕКСИКИ
ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ У ПРАЦЯХ УКРАЇНСЬКИХ
ЛІНГВІСТІВ 20-30 рр. ХХ СТОЛІТТЯ**

Стаття присвячена вивченню поглядів українських лінгвістів на шляхи унормування лексики української літературної мови у 20-30 рр. ХХ століття. Проаналізовано праці І. Огієнка, В. Сімовича, М. Сулими, О. Синявського, О. Курило, В. Ганцова, Б. Ткаченка, А. Ніковського, які заклали основи наукової кодифікації лексичних норм.

Ключові слова: нормування, нормувальні процеси, українська літературна мова, лексика, період українізації.

Кожна мова – складне системно-структурне утворення, що перебуває у площині координат часу і простору. Водночас мова – це і живий організм, існування якого забезпечується діалектичною єдністю статички і динаміки у процесі функціонування. З огляду на

багатовимірність цього суспільно-історичного феномена, і на початку третього тисячоліття складним залишається питання, яким чином змінюється мова, як вплинути на процеси мовного поступу.

Теоретичні основи нормувальних процесів у мові аналізували вітчизняні і зарубіжні науковці: С. Ожегов, Е. Косеріу, А. Коваль, О. Ахманова, В. Іцкович, Є. Петрищева, Л. Граудіна, Л. Баранникова, М. Пилинський, К. Горбачевич, З. Франко, М. Жовтобрюх, В. Русанівський, С. Єрмоленко, Г. Яворська, З. Терлак, О. Черемська та ін. Проте сучасний період позначений посиленою увагою до напрацювань лінгвістів 20 - початку 30-их років ХХ століття. Доба українізації – важлива віха в історії української літературної мови. У цей час закладено міцні підвалини у її споруді – усталено літературні норми. Незважаючи на антиукраїнську державну політику наступних десятиліть, міцний нормативний фундамент зумів утримати складну мовну архітектуру. Мета нашої розвідки – здійснити аналіз теоретичних засад нормування лексики української літературної мови саме цього часового інтервалу.

Проголошення самостійності України 22 січня 1918-го року сильно зміцнило розвій української літературної мови. Вага державної самостійності, на думку І. Огієнка, була надзвичайно велика. Українська мова, “як та повинь весною, розстрожила всі вікові пута й вийшла на вільний простір” [Огієнко 1995: 190]. У науковій розвідці „Історія української літературної мови” відомий український учений історію української літературної мови „під софитами” протягом першої половини ХХ століття поділяє на три доби: 1. Доба русифікації, 1917-1923 роки; 2. Доба українізації, 1923-1933 роки; 3. Доба комунізації, 1933 рік і до наших днів (до часу написання праці – Л. С.) [Огієнко 1995: 198]. За його твердженням, життя української літературної мови “під софитами” надзвичайно цікаве й глибоко трагічне. Національна політика більшовицької влади кілька разів мінялася, але тільки зовні, бо за своєю суттю вона завжди була послідовно ворожа стосовно українства, змінювався лише ступінь цієї ворожості.

Скрушною констатацією стану і статусу української мови у першій половині ХХ століття стала праця знаного у науковому світі вченого-славіста Ю. Шевельова під такою ж назвою „Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900 - 1941). Стан і статус” [Шерех]. На основі оприлюднення сотень документів (архівних, дер-

жавних, партійних, наукових, спогадів і свідчень учасників тих історичних процесів) патріарх української культурології в історичному розвитку української мови цього хронологічного інтервалу також простежує підперіоди. У розділах книги “Доба визвольних змагань (1917 - 1920)” і „Радянська Україна до українізації” йдеться про 1917 - 1924 роки з історії України, яка переживала у цей час три стадії окупації. 1925 - 1932 роки називаються “добою українізації”. Доба репресій відбита у розділі „Між роками 1933 і 1941: Україна за Постишева і Хрущова”.

Загалом етапні віхи історії української мови, виділені науковцями, логічно співвідносяться з періодизацією історії українського народу. Питання мови для України завжди було і досі залишається питанням політичним, оскільки від офіційного статусу мови у державі залежить її стан: вияв усіх форм існування, якості функціонування стилів і форм реалізації.

Право української мови на вільний і широкий розвиток у революційні роки уже не потребувало доказів. Порівняно з попередніми десятиріччями, протягом важких 1917 - 1921 років статус української мови докорінно змінився. Вона проникає в усі сфери життя: стає мовою законодавства, адміністрації, війська, науки, навчання, літератури. 1918 року А. Ніковський під псевдонімом Прихідько у розвідці “В оборону української мови” зазначає, що у цей час українська мова не може похвалитися своєю закінченою виробленістю. Він визнає, що російська й польська мова більше вироблені за нашу. У цьому немає ніякого дива, бо поляки й росіяни довше, ніж українці, жили своїм державним життям. “Але хіба відсіль слідус, – запитує автор, – що ми повинні покинути своє та йти до сусідської хати? Зовсім ні. Наша повинність приложити й своє зусилля до всенародньої роботи творення культурної мови, з котрої так знущалися й глумилися її вороги” [Прихідько: 15].

1920-ті роки були для української літературної мови періодом інтенсивного словотворення. Іноді воно набирало навіть хворобливих форм, межуючи, як тоді писали, із „словотворчою вакханалією”. Б. Ткаченко на сторінках часопису „Шлях освіти” писав про ці процеси так: „В шуканнях пікантних новин часом забувалося основне завдання мови взагалі, як засоба комунікації в людському суспільстві, а не джерела поетичних утіх для аматорів словотворення; замісто слів –

твердих еквівалентів до певних понять, являвся в певних випадках цілий текучий ряд образних слів, де зв'язок їх із певним поняттям не подавалося як щось точно визначене, а давалося на волю тому чи іншому сприйманню. Таким, очевидно, способом постали в укр. мові такі однозначні ряди, як, наприклад, *устаткування, обладнання, узнарядження, опорядження, обладження, справилування, впорядження, облаштування, обставлення* відповідно до рос. *оборудование*” [Ткаченко: 269] (Тут і далі зберігаємо правопис оригіналу).

Наведені приклади свідчать про те, що словотворча енергія спрямовувалась переважно туди, де в українській лексиці були певні прогалини. Загалом же творення та поширення української лексики тривало за дуже складних умов. Вплив російської мови – одного із стимулів українського словотворення – набував усе більшої ваги. Таку тенденцію В. Сімович називає “москвофільством” у сфері мови. Усе, що потрапляло до нашої мови від чужих народів, приймалося просіяним крізь московське сито: ігнорувалися закони української граматики; дослівно перекладалися (а часто залишались і неперекладеними) російські слова та звороти, незважаючи на те, чи відповідають вони духові української мови [Сімович 1924: 3]. У процесі розвою українського культурного життя посилювалася тенденція беззастережного пуризму. Коли додати до цього ще й “безупинне поширювання української літературної лексики на чим-раз нові верстви людности, що справляють на неї дуже зворотний вплив” [Ткаченко: 269], то перед нами постане надзвичайно складна мовна картина.

Проте не можна сказати, що лексика української літературної мови в середині 20-х років перебувала ще в стадії становлення. Уже був сформований основний лексичний фонд, достатній для того, щоб словниковий склад української літературної мови й надалі поступово зростав та збагачувався. Однак проблема полягала у “перманентній ревізії” лексичного фонду: „Сьогодні *суперечність*” – завтра „*противенство*”, учора „*полягає*” – сьогодні „*є*”, сьогодні „*оживити*” – завтра „*ужжавити*” і т. д. і т. п.; „тепер так не кажуть”, „N подає нове слово”, „кияни пишуть тепер так-то” – таке доводиться нам чувати щодня... Коли звернутися до причин такої хисткості, то насамперед, мабуть, треба відзначити недостатність мовної маси, де б те чи інше слово набувало собі тривкого закріплення та остаточної санкції із самого ужитку” [Ткаченко: 270].

Відтак гостро постало питання про нормалізацію української літературної мови, а для лексики зокрема – створення нових лексикографічних праць, які кодифікували б літературні норми. Така ситуація була типовою для мов періоду визнання їх офіційного статусу і поширення сфер побутування.

Щоб проілюструвати картину дисонансів, викликаних розбіжностями у трактуванні мовних явищ, наведемо фрагмент із роману В. Підмогильного „Місто”: “Другого дня вранці Степан уже з’явився перед українізаційний ареопаг, де його піддано *під* чи взято *на* іспит, залежно від мовних переконань кожного з членів. І після того, як із зізнання підсудного точно встановлено, що *ablativus auctoris* в українській мові ніким, ніде й ніколи не може бути вживаний, що для переведення розвантаження мови дієслівні речівники мусять бути старанно і невхильно обходжувані; після того, як він, вгорі названий і зазначений, виявив цілковите розуміння, чому людина ходить *по* вулицях у справах *на* адресу з наказу за основними законами мови, – його висвячено на лицаря українізації” [цит. за кн.: Матвієнко: 5]. Письменник іронізує з українських лінгвістів, яким бракує порозуміння для усталення єдиних загальновизнаних принципів мовної культури.

Проблема була настільки актуальною, що нею переймалися не лише науковці, а й уся українська громадськість. Завдання мовного нормування обговорювалися на сторінках часописів „Шлях освіти”, „Життя й революція”, „Молодняк”.

З ініціативи Культкомісії МК УАН 1 листопада 1925 року відбулася доповідь Г. Голоскевича на тему „Шляхи розвитку української літературної мови”, у якій відомий мовознавець підкреслив, що для дальшого розвою мови нам треба її нормалізувати, треба мати науковий правопис, науково розроблену граматику з „синтаксою” та стилістикою, словники живої мови [УМШ: 91].

У передмові до „Словника місцевих слів у літературній мові не вживаних” І. Огієнко виклав своє бачення проблеми стабілізації літературної мови. Він, зокрема, констатував, що з часу революції 1917 року українська літературна мова „надзвичайно зросла”. Реальні потреби державного й культурного життя вимагали від мови негайного поповнення різних ділянок практичного життя й науки. У цей же період за вимогами школи, преси й працівників слова постав незнаний до того сильний процес стабілізації („уодностайнення”) мови. „У нас

віддавна повелось, що кожний працівник слова писав мовою “свого села”, так само “свою” мовою різні редактори почали видавати свої видання. Виходили книжки й видання, писані найрізнішими правописами з дуже сильним говірковим зафарбуванням мови. Цей мовний хаос скоро наочно всіх переконав у конечній потребі уодностайнення і літературної мови й вимови, і нашого правопису” [Огієнко 1934: 3].

Про труднощі, які неминуче постануть на шляху регламентації мовних явищ, попереджував А. Ніковський у статті “Розвиток літературної мови”. На його думку, у нормативних процесах визначальними є інтралінгвальні фактори. Свої переконання автор висловлював у експресивно-образній формі, проводячи аналогію між лінгвістикою та біологією: “Гірше стоїть справа з регламентацією, з тим скороченням штатів серед живих органічних, здатних до виросту, елементів мови, яке бачимо в літературі, в газетах, підручниках та в словниках, особливо термінологічних. Піймати вільного метелика, пришпилити його на дошку, приморити його спиртом, завести його під номер і певний ужиток – марна праця в мові. І знов-же нахапати живих тварин і створити одну схожу на їх ліпанку, а тих живих подушити, сказавши про ліпанку: нехай живе – також марна праця. Марна, бо в мові також панує своєрідний дарвінізм: нечиста сила чи випадок виносять на верх одні слова й топлять безнадійно інші, котрим жерці науки складають добрі авспіції. Мова – твердіша за камінь, гнучкіша від заліза. Вигада-не найчемнішим способом слово так і здохне, не живши й нікому користи не давши, а якийсь провінціальний чи вульгарний телепень живе прегарно та вбивається в колодочки. Отже, інших процесів від органічних тут нема...” [Ніковський: 28-29].

М. Сулима говорив про складність унормування лексико-семантичних явищ, оскільки на цьому безмежному полі минулого, сучасного й майбутнього чи не найвільніше почувалися, почувуються й почуватимуться українські покоління. А втім і тут має панувати суворая літературна мова [Сулима 1928: 141].

Перш ніж унормувати те чи інше мовне явище, традиційно, треба дати йому оцінку. У періодиці 1920-х років замість звичної нині градації „нормативне – ненормативне” натрапляємо на цілий спектр оцінок, які точніше було б назвати вироками. Наведемо бодай кілька зворотів, характерних для тодішніх мовних суперечок: „чимось чужим (московським) одгонить”, „поганий германізм”, „препоганий

москалізм”, „прикрий полонізм”, „гідкий макаронізм” і навіть „петлюрівство”, „куркулівство”, „інтелігентщина” [Ткаченко: 270]. Як відомо, згодом така запальна безапеляційність суджень дуже дорого коштувала багатьом учасникам дискусії.

Намагаючись визначити критерії для оцінювання лінгвальних об'єктів, Б. Ткаченко вважав, що такі критерії повинні постати на ґрунті: „1) докладного знання живих словесних основ народньої мови та територіяльного їх поширення; 2) вивчення способів словотворення тї ж таки народньої мови, тоб-то насамперед суфіксології української; 3) знання фонетичних законів української мови; 4) тверезого зважування реальних мовних впливів – російських, польських та ин.” [Ткаченко: 269].

Не претендуючи на вичерпність, М. Сулима наголошує на кількох моментах, що їх слід мати на увазі, нормалізуючи лексико-семантичний рівень мовної системи.

1. Вважається, що непотрібні й невдалі словотвори, звичайно, не мають права на існування в літературній мові: „Коли, напр., ми маємо слово „*безплатний*”, а хтось замість нього утворив „*безкоштний*”, „*безкоштовий*”, то це – здря; отже не „*безкоштна освіта*” чи там „*безкоштова*”, як іноді пишуть і говорять наші освітяни, а – „*безплатна освіта*”; до того ще непотрібний новотвір „*безкоштний*” справляє вражіння “незаможний, неспроможний на видатки”.

2. Визнаються зайвими позичені без потреби з інших мов або утворені за чужим зразком і чужим способом слова (окрім спеціальних термінів): „*відношення, горожанський, затор, обумовлюватися, змичка, предпосилка, бувший, існуючий, керуючий, пануючий, (п)оскільки, (п)остільки, зрештою й інші*”.

3. Запропоновано звернути увагу на слова, яким часто надають невластивого значення: „*уроки, випадок, військовий, вицерт, зайвий, зріст, спасати, уявляти, любий, будь-який та інші*.”

4. У групу ризику виділено слова, „що їх наші мовляни надуживають, наприклад: *значний, значно й інші*.” [Сулима 1928: 141].

Безперечно, з певними моментами та прикладами, виокремленими М. Сулимою, можна не погодитися. Але його спроба долучитися до нормування лексики заслуговує на схвальну оцінку.

Окремі дослідники намагалися визначити підвалини, які стали б опорою для нормувальних процесів. Так, О. Курило й А. Ніковський

вбачали їх у народній мові. О. Курило у відомій праці „Уваги до сучасної української літературної мови” пише: „Для української літературної мови є єдина можлива підстава – народня мова” [Курило: 136].

На думку А. Ніковського, роботу українських граматиків, регламентаторів та термінологів варто освіжити і підживити з народного джерела. Але тепер до цих життєвих витоків прилучаються дуже мляво: Колись усі були етнографи, а тепер і чобіт не здіймаючи на пальцях можна всіх порахувати. І це тоді саме, як по всьому світові надто поширився інтерес до етнографії, очевидно в зв'язку з соціологією та політикою” [Ніковський: 29].

Ніхто з провідних мовознавців не заперечував, що треба використовувати внутрішні мовні ресурси, насамперед – багатства народної мови, проте не було одностайності щодо розуміння глибини цих запозичень. Ю. Шевельов говорить про два основних напрями у нормалізаційних процесах. Так, одна група вчених вважала, що досить ліквідувати мовні прогалини, які дотепер зазвичай заповнювалися російськими словами як своєсвідними готовими формулами. Друга група пропонувала замінити національними всі елементи, що сприймалися, як невластиві українській мові. Останніх Ю. Шевельов називає представниками етнографізму (крайніми пуристами), а перших – представниками синтетизму (або поміркованими пуристами), оскільки йшлося про синтез народної й книжної традиції, хутірських та урбаністичних елементів.

До етнографічної школи належали А. Кримський, Є. Тимченко, О. Курило (ранні праці), М. Гладкий, С. Смеречинський, а також В. Сімович (ранні праці) та І. Огієнко, що жили за межами УРСР. Поміркованими пуристами були О. Синявський, М. Сулима, М. Наконечний, О. Курило (роботи пізнішого періоду). Близькими до них вважалися В. Ганцов, А. Ніковський. Крайні пуристи домінували у Києві, помірковані – у Харкові. “Впливи київської (пуристичної) школи сильно позначилися на багатьох термінологічних словниках... Пуристи відкидали форми й конструкції, не притаманні розмовній мові, без огляду на те, чи були вони запозичені недавно з російської мови чи в старовину з грецької й латинської: активні дієприкметники, пасивні конструкції, віддієслівні іменники вважалися невластивими українській мові... Мовознавці харківської школи не були такими ка-

тегоричними. Вони не відкидали конструкції, засновані на європейській традиції й практиці, хоч і вважали бажаним частіше, ніж досі, вдаватися до форми „своїх” [Шерех: 344-345].

Пуристичну тенденцію висвітлюють такі випадки перекладу російських лексем українською мовою: рос. завод – укр. виробня, рос. страховка – укр. убезпека, рос. множитель – укр. множач, рос. делитель – укр. діляч. В українській термінології були створені нежиттєздатні терміни: тягунець – магніт, притичка – штепсель, цідило – фільтр, хитник – маятник, стіжок – конус, сторч – перпендикуляр, неділка – атом, витинок – сектор, письмівка – курсив. О. Курило у „Російсько-українському словничку медичної термінології”, перекладаючи російські терміни, використала власне українські лексеми: рос. артерия – укр. б'юциця, б'ючка; рос. бронхи – укр. дшика, рос. радужная оболочка – укр. веселкова оболонка, рос. резцы – укр. сміхунці. Пошуки вченою термінів із народної мови були спричинені прагненням позбутися чужомовних впливів.

Наукові опоненти пуристів здебільшого перебували на класових позиціях. Єдиним критерієм вживання того чи іншого слова або його складників (суфікса, префікса) вони визнавали критерій класової доцільності, заснований на марксистсько-ленінських догмах. Чужомовність, давність походження, формальна (фонетична, морфологічна) подібність, немилозвучність, етимологізаторські та інші тенденційні міркування вважалися ненауковими і для практики неприйнятними [Матвієнко: 35].

Навколо деяких лексем точилися цілі мовні баталії. Часто в їх епіцентрі опинялися слова вихователь (через суфікс -тель), бесіда, словотвірний ряд необхідний – необхідно – необхідність, пари страховка – убезпека, завод – виробня. Проаналізуємо погляди прибічників протилежних позицій, розглянувши аргументи на користь варіантів-конкурентів завод – виробня.

Спочатку подамо міркування з цього приводу арбітражної комісії при Всеукраїнській академії наук (ВУАН).

„Слово „завод” у значенні виробничого закладу зайшло до укр. мови, очевидно, з російської... Тим часом по багатьох словниках побудується в тому самому значенні слово „виробня”...

Можливо, що слово „виробня” зайшло до укр. мови не без впливу чес. vyrobna (майстерня), пол. wyrobnia (фабрика); проте в гнізді слів:

виріб, виробний, виробник, виробничий, виробництво і т. ін. воно цілком нормальне.

До того і в народньому матеріалі ми знаходимо подібне уложене слово *возоробня...*, не кажучи вже за велике число слів на *-ня*, які означають місце, де щось виробляється, як *валюшня, горільня, тильня, олійня, цегельня...*

Ухвалено: *Виробня* і від нього прикметник – *виробневий*” [ВІМ: 56]. Оponentом у суперечці виступив Н. Каганович. Пишучи про шкідництво у словниках, він зазначає: „Слово „*завод*” зв’язане в свідомості українського робітника з такою безліччю виробничих, політичних і соціальних асоціацій, що намагання витиснути його з мови слід розглядати, як політичну демонстрацію”. Далі Н. Каганович намагається обґрунтувати свою позицію: „Тим більше, що і це слово твердо спирається на українське дієслово “*заводити*” (в розумінні російського („*основать*”) і фонетично та морфологічно є тепер цілком українське. „*О*” в назовному відмінкові може з’явитися по аналогії з іншими відмінками”. А проти запровадження лексеми *виробня* автор знайшов такий аргумент: „Слово „*виробня*” аж ніяк не може замінити слово „*завод*”, бо викликає уяву маленького підприємства” [цит. за кн.: Матвієнко: 27].

У розвідці „Стилістичні паралелі (проти пуризму)”, активно виступаючи проти „пуристичної макулятури”, О. Матвієнко виклав свій погляд на ці речі. І хоча він визнає, що закид Н. Кагановича проти „*виробні*” (мовляв, мале підприємство) не тільки сумнівний, а й методологічно хибний, проте загалом позицію відомого „мовознавця” часів українізації схвалює: „Першу правильну думку Н. Кагановича треба розгорнути в тезу, в принцип, а кустарні аргументи назадницько-пуристичного гатунку – відкинути”. О. Матвієнко старається розібратись, у чому ж полягає причина неправильних рішень комісії ВУАН: „Яка методологічна хиба арбітражної комісії? 1. Вона мотивувала: а) давністю запозичення, б) формальною близькістю. 2. Зовсім ігнорувала: а) поширеність цього слова серед сучасників, передусім робітництва, б) вивідні слова. Справді, перекладати „*заводчик*” на „*виробничник*” це політична неграмотність або демонстрація” [Матвієнко: 26-27].

Певна річ, з висоти семи десятиліть, які минули від тодішніх мовних дебатів, легко стверджувати, що прижилося слово *завод*, а не *ви-*

робня, що у сучасних словниках гніздо слів, до якого відносили лексеми *виробня*, дуже розширилося: *виробити, виробіток, виробка, вироблений, виробленість, вироблення, вироблюваний, вироблювання, виробник, виробництво, виробничий, виробничник* (яке заперечував О. Матвієнко!), *виробничниця, виробність*, багато складних слів (наприклад, *виробничо-навчальний*) та ін. Нині можна об'єктивно оцінити і явище пуризму.

Чим вища культура суспільства, тим більшою є можливість втручання людини у мову. Це втручання буває не тільки позитивним, але й негативним. Запобігаючи засміченню мови, необхідно свідомо ставитись і до небезпеки крайнощів пуризму (від лат. *rigus* – чистий) – надмірного прагнення до очищення літературної мови від іншомовних запозичень, неологізмів, а також намагання вберегти літературну мову від проникнення лексичних чи граматичних елементів, що перебувають за межами норми (розмовних, просторічних, діалектних та ін.). Подібні процеси відбувалися в усіх відроджуваних національних мовах: чеська мова уникала германізмів, болгарська – турецьких впливів, румунська – слов'янізмів і т. ін.

У заключному розділі „Тез Празького лінгвістичного гуртка” спеціально говориться про шкоду перебільшеного пуризму: „Турбота про чистоту мови знаходить своє відображення в культурі мови..., але будь-який перебільшений пуризм шкодить істинній культурі мови незалежно від того, який це пуризм: з логічними, історичними чи народницькими тенденціями” [ПЛК: 40].

Пуризм найактивніше виявляється у період формування літературних норм національних мов, а також у часи важливих суспільних подій, коли і в мові відбуваються активні процеси, зокрема інтенсивне збагачення словникового складу, поява численних запозичень і різних новотворів. Позитивною рисою пуризму є піклування про самобутній розвиток національної мови і культури, звернення до багатств загальнонародної мови, використання її лексичних і словотвірних надбань. Негативним у пуризмі є відмежування від закономірних контактів між народами і мовами, намагання звільнитися від того, що вже засвоєно мовою, суб'єктивне прагнення нав'язати штучно створені слова замість чужомовних, які вже увійшли в мову.

У працях лінгвістів надається великого значення рівню мовної культури громадян – одному із чинників стабілізації літературної мо-

ви. Заслуговують на увагу й досі актуальні думки М. Сулими, викладені у статті “З приводу наших мовних злиднів”, про те, що нормальну якість літературної мови широкого вжитку можна констатувати тоді, коли ту літературну мову (організовану орфографічно, фонетично, морфологічно, лексично й синтаксично) репрезентує мова освічених людей [Сулима 1927: 29].

У державному масштабі проблему культури українського слова розглядав В. Ганцов. Він виокремлював два завдання: 1) пізнання української мови, наукове її дослідження, виявлення властивих їй способів вираження, унормування діалектичних розбіжностей; 2) знання мови, вільне володіння нею. Про організоване і глибоке пізнання української мови, на думку відомого вченого, належить подбати фахівцям. „Вони повинні зробити це науково-об’єктивно, стоячи понад особистими уподобаннями в своїх увагах до сучасної української літературної мови”. В. Ганцов підкреслює роль письменників, педагогів, усіх культурних діячів, що залучені до процесів мовотворчості, у дотриманні правильності і чистоти мови: „Бо-ж як можна вимагати правильності і чистоти мови від українізованих урядовців і громадян, коли навіть видатні наші поети і письменники-стилісти порушують і правильність, і чистоту і псують ефекти художнього досягнення непотрібними помилками і абсолютно противними духові української мови русизмами” [Ганцов: 65].

1927 року в Харкові відбулася правописна конференція, яка заклала основи нормалізації української мови (зокрема орфографічних норм). Одним із найдіяльніших її учасників був професор О. Синявський. Синтезом граматичних праць вченого стали “Норми української літературної мови” [Синявський]. Як зазначав у передмові до цієї книги В. Сімович, з “твору ясно зарисовуються шляхи, якими праця для повної нормалізації літературної мови йде й далі йтиме” [Сімович 1941: 4].

Звичайно, процеси унормування української літературної мови проходили складно. Вони мали багато недоліків, зумовлених об’єктивними і суб’єктивними причинами. Проте вперше за всю історію українську мову було нормалізовано. І. Огієнко з гордістю відзначає цей історичний факт: „Сьогоднішній стан наддніпрянської літературної мови надзвичайно високий, і треба відверто сказати, що в ділянці мови там просто чуда досягли. Працюючи часто в голоді й

холоді, часом у нелюдських умовах, наддніпрянські письменники й робітники пера та вчені україністи, віддавши всі сили свої найціннішому скарбові рідної культури, за 15 останніх літ створили літературну мову такої величної якості, що вона вже тепер сміливо конкурує за першенство серед культурніших слов'янських мов” [Огієнко 1995: 127].

Отже, у 20 і на початку 30 років ХХ століття питання нормування української літературної мови і її лексичного складу осмислювалися провідними українськими лінгвістами. Наукові студії І. Огієнка, В. Сімовича, М. Сулими, О. Синявського, О. Курило, В. Ганцова, Б. Ткаченка, А. Ніковського та ін. забезпечили надійне підґрунтя для нормувальних процесів мовного життя соціуму доби українізації. У цей період було видано численні посібники й підручники з української мови, велику кількість лексикографічних праць, українсько-російських, російсько-українських, термінологічних словників. Побачили світ 3 томи академічного „Російсько-українського словника”. Інститут наукової мови при Академії наук репрезентував майже 30 різних термінологічних словників. Кодифікація літературних еталонів сприяла поширенню унормованого лексичного складу у різних сферах життєдіяльності соціуму серед значно більшого, ніж на початку 20-х років, кола україномовних громадян. Далекосяжний слід залишила праця над усталенням українського правопису. Детальний аналіз наукового доробку лінгвістів дасть змогу об’єктивно оцінити значення студійованого періоду для подальшої роботи над удосконаленням нормативної системи літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА

- ВІМ: Вісник Інституту мовознавства. – Випуск II. – 1930. – 73 с.
- Ганцов: Ганцов В. Проблеми розвитку нашої літературної мови // Життя й революція. – 1925. – № 10. – С. 61 – 65.
- Курило: Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови. – Вид. 5. – Торонто: Вид-во “Нові дні”, 1960. – 199 с.
- Матвієнко: Матвієнко О. Стилістичні паралелі (проти пуризму). – Х.: Рад. школа, 1932. – 132 с.
- Ніковський: Ніковський А. Розвиток літературної мови // Життя й революція. – 1925. – № 8. – С. 26 – 29.

- Огієнко 1995: Огієнко І. І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / Упоряд., авт. іст.-біогр. нарисів та приміт. М. С. Тимошик. – К.: Либідь, 1995. – 296 с.
- Огієнко 1934: Огієнко І. Словник місцевих слів у літературній мові не вживаних. – Ч. 2. – Жовква: Друкарня оо. Василян, 1934. – 156 с.
- ПЛК: Пражский лингвистический кружок. – М.: Наука, 1967. – 417 с.
- Прихідько: Прихідько. В оборону української мови. – Катеринослав: Камеяр, 1918. – 22 с.
- Сімович 1924: Сімович В. На теми мови. – Прага – Берлін: Вид-во “Нова Україна”, 1924. – 45 с.
- Сімович 1941: Сімович В. Передмова // Синявський О. Норми української літературної мови. – Л.: Укр. вид-во, 1941. – С. 3 – 4.
- Сулима 1927: Сулима М. З приводу наших мовних злиднів // Радянська освіта. – 1927. – № 2. – С. 25 – 33.
- Сулима 1928: Сулима М. Проблема літературної норми в українській мові // Шлях освіти. – 1928. – № 4. – С. 132 – 141.
- Ткаченко: Ткаченко Б. Про українське словництво // Шлях освіти. – 1926. – № 8 – 9. – С. 268 – 278.
- УМШ: Українська мова та шляхи її розвою // Життя й революція. – 1925. – № 10. – С. 91.
- Шерех: Шерех Юрій. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900 – 1941). Стан і статус // Шерех Юрій. Поза книжками і з книжок / Ред. рада: В. О. Шевчук та ін.; Упор. Р. Корогодський. – К.: Вид-во „Час”, 1998. – С. 281 – 392.

Lyubov Struhanets. Principles of Standardization of Literary Language Vocabulary in the Works of Ukrainian Linguists of 20-30s of the XX century

The article deals with the investigation of Ukrainian linguists' views on the ways of standardization of literary language vocabulary in 20-30s of the XX century. The works by I. Ohienko, V. Simovych, M. Sulyma, O. Synjavskii, O. Kurylo, V. Hancov, B. Tkachenko, A. Nikovskii who founded scientific codification of lexical norms are analyzed.

Key words: standardization, standardization processes, the Ukrainian literary language, vocabulary, the period of Ukrainization.